

ÖRGENİN OYALARA YANSIMASI; MALATYA -ARAPGİR İĞNE OYALARI ÖRNEĞİ

Reflection Of The Knitting Meeting With Yarn; Sample Of Malatya-Arapgir Needle Laces

Öğr. Gör. Ayşe LEVENT

Turgut Özal Üniversitesi, Arapgir Meslek Yüksek Okulu, Geleneksel El Sanatları Programı Öğretim Görevlisi, Malatya/Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5008-0633>

Cumali LEVENT

Milli Eğitim Bakanlığı Emekli Tarih Öğretmeni

ÖZET

Oya ince bir dantel olarak tarif edilir. Örgü çeşitleri arasında dantele işlendiği motifler bakımından da yapma çiçek sanatına benzer. Oyalar süslenmek ve süslemek ihtiyacıyla yapılan ve tekniği örgü olan bir sanattır.

Tarih içindeki yeri incelendiğinde oyalar ve aynı teknikte birleşen dantel işlerinin milattan önce 3000 yıllarına kadar geriye giderek Mısır, Babil, Asur kültür alanlarında görülen dokuma işleri içerisinde örneklerine rastlanılmıştır. Örücülük sanatına tarihî açıdan bakıldığında eskilere uzanan geçmişinde Türklere ait ilk tarihî belgelere yapılan arkeolojik kazılarda rastlanılmaktadır. Pazırık II kurganında milattan önce 7-8 yüzyıllarına ait Hun Türklerinden kalma örücülük bulgularına rastlanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin her döneminde saray ve dışarıda geleneksel örgü ve oyalara önem verilmektedir. Günümüze kadar ulaşan oyalar geçmişteki malzeme ve estetikten uzaklaştığı da yapılan örneklerle göze çarpmaktadır.

Oya sanatıyla ilgili Malatya Arapgir yöresinde 80-90'lı yıllarda yapılmış örnekler üzerine yaptığımız incelemede eski teknik ve motiflerin günümüze kuşaklar boyu aktarıldığını görmekteyiz. Halk biliminin önemli bir parçası olan oya, ailede küçüklerin büyüklerden öğrenerek sürdürdüğü zevkli uğraş alanı olmuştur. Oya elbise ve diğer alanlarda ürünlerin kenarlarına iğne ile yapılan ya da ayrıca örülüp dikilen ince iplikten örgü, oymalı süs olarak uygulama alanları bulmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: El sanatları, Oya, İğne oyası, Malatya-Arapgir yöresi

ABSTRACT

Lace is described as a fine embroidery. In terms of motifs embroidered on lace among the knitting types, making is similar to the art of flowers. It is an art made with the need to embellish and decorate, and whose technique is knitted.

When its place in history is examined, examples of lace works that combine with the same technique and weaving in Egypt, Babylon, and Assyrian culture are found back to 3000 years before BC. From the historical point of view of knitting art, the first historical documents belonging to the Turks in the past are found in archaeological excavations. In Pazırık II kurgan, findings of knitting from Hun Turks dating back to 7-8 centuries BC were found. In every period of the Ottoman Empire, importance is attached to traditional knitting and needlework in the palace and abroad. The needlework that has survived to the present day stands out with the examples made in the past, away from the material and aesthetics.

In the examination we made on the samples made in the 80-90s in the Malatya Arapgir region about the art of needlework, we see that the old techniques and motifs have been transferred to the present for generations. The needlework, which is an important part of folklore, has been an enjoyable field of work in the family, which the little ones learn from adults. It continues to find application areas as fine knitting, carved ornaments made by needle or ready to be stitched on the edges of products and other areas of needlework.

Key Words: Handicrafts, Lace, needlework, Malatya-Arapgir region

1. GİRİŞ

Sanat, insanlık tarihinin her döneminde var olmuştur. Türk el sanatlarının; geleneğe bağlı bir özellik taşıması, milli sanat zevkini temsil etmesi, yaratıcılığını geliştirmesi, ailede sanat kültürünü sağlaması, ruhsal yaşamı yansıtmaması, yöresel karakter taşıması ve aileye gelir temin etmesi gibi birçok yönü vardır. Halk arasında yaygın olarak uygulanan el sanatlarında toplum fertlerinin, özellikle kadınların büyük bir oranda yer aldığını görmekteyiz (Onuk,2005:16).

Geleneksel kültürümüzün ve el sanatlarımızın örneklerinden birisi de oyalar. Oya; çiçekle örgü sanatının bütünleşmesinden ortaya çıkmış süslemek ve süslenmek amacıyla yapılmıştır. Oyalar taşıdıkları mesajlarla bir iletişim aracı olarak da kullanılan ve tekniği örgü olan bir dantel çeşididir. Günümüzde oya için çeşitli

kalınlıkta doğal veya sentetik elyaf ile hazırlanmış bükümlü ya da bükümsüz iplikler kullanılmaktadır. İğne, tığ, mekik gibi araçların ipliği örmede el ile oluşturulan işlerde oya ya da ince dantel denilmektedir (Tezcan,1983:263).

Oyalar kullanılan malzemeye göre boncuk, iplik, koza, bez, mum oyaları gibi adlar almaktadır. Uygulamada kullanılan araçlara göre de tığ, mekik, firkete ve estetik değer taşıyan iğne oyaları haliyle de sınıflandırılmaktadır. Oyalar kullandıkları yerlere göre de baş oya, yemeni oya, krep oya, poşu oya, hotoz oya, taç oyaları olarak bilinirler. Dekoratif amaçlı oyalar ise dal ve saksı oyaları olarak belirlenmişlerdir (Onuk,1988:7).

Oyaların esin kaynakları bitki, çiçek, soyut ve simgesel konular, güncel ve halk arasında bilinen konular ve değer yargılarını vurgulayan konuları kapsamaktadır. Halk arasında mesaj da verdiği kanaati bulunmaktadır (Sürür, 1984:22).

El sanatları milletin kültürel kimliğinin canlı ve anlamlı belgeleridir. Üretimdeki hızlı gelişmeler, beğenilerin değişmesine karşın Anadolu'daki el sanatları Türk kadınlarının el becerilerinde ve çağdaş sanat anlayışına uygun olarak varlığını sürdürmektedir. Zengin çeşidi ve derin bir geçmişi sahip eski iğne oyaları güzellik, estetik duygularıyla topluma iyiye güzeli görebilmeyi gerçekleştirirken, aynı zamanda evin iâşesini sağlamada da katkısı bulunmaktadır. İğne oyası sanatçısı eserlerinde ümidi, sevgiyi, acıyı kendine göre biçimlendirmiştir. Bu alanda çalışırken bu sanata ilişkin oyunlar, adetler ve gelenekler oluşmaktaydı.

Halk biliminin önemli bir parçası olan oya kadın el sanatlarından biridir. Ailede küçüklerin büyüklerden öğrenerek sürdürdüğü zevkli uğraş alanı olmuştur. Oya elbise ve diğer alanlarda ürünlerin kenarlarına iğne ile yapılan ya da hazır alınarak dikilen ince iplikten örgü, oymalı süs olarak ifade edilmektedir. Ayrıca oya renkli bir ibrişimden iğne ile çiçek veya yaprak şekillerinde örülen işleme süslemek ve süslenmek ihtiyacı ile yapılan tekniği örgü olan bir sanat ya da ince bir danteldir. Oyayı iğne, mekik, tığ, firkete gibi araçlarla ipek, pamuk ve bunlar gibi ipler ve bazen pul, boncuk gibi yardımcı malzemeler de kullanılarak yapılan el sanatıdır. Anadolu'da köklü bir geleneğe bağlı olarak sürdürülmüş, çeyiz geleneğinin de önemli bir aracı olmuştur (Özbaşı, Ülger, Kurt ve Toktaş, 2009:4).

Oyalarda doğa, canlılar ve nesneler Türk kadınının en zengin motif kaynağını oluşturmaktadır. Bitkilerden çiçek, yaprak, meyve, sebze ve ağaçlar doğada ustaca stilize edilerek yalın ifade ile ya iki boyutluya ya da üç boyutlu haliyle dile getirilmiştir. Örneklerde yalın ifadeden çeşitli mevsimlere ait çiçekler görülmektedir. Sebze ve meyve çiçekleri ile saksı çiçekleri menekşe, mine, papatya ve karanfil gibi çiçekler Anadolu'nun bütün yörelerinde yapılan oyalarda gözlenmektedir (Çevik,2010:16).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Oya Sanatı Tarihçesi

Örücülük sanatının ilk kez nerede, nasıl ve kimler tarafından başlatıldığı kesin olarak bilinmemektedir. İnsanların örtünme ihtiyacını hissettiği andan itibaren bunu imkânları dâhilinde karşıladığı zamanla geliştirdiği düşünülmektedir. Ulaşılabilen kaynaklar incelendiğinde Milattan önce 5000'lere kadar götürülebilmektedir. Orta Asya, Çin, Mısır'daki toplumların örme tekniğini uygulayabilen insanlar olduğu bilinmektedir.

Örücülük sanatına tarihî açıdan bakıldığında eskilere uzanan geçmişinde Türklere ait ilk tarihî belgelere, yapılan arkeolojik kazılarda rastlanılmaktadır. Pazırık II kurganında milattan önce 7-8 yüzyıllarına ait Hun Türklerinden kalma konç kısmı koçboynuzu motifleri ile süslü yün çorapların varlığı örücülük sanatına ait bulguları işaret etmektedir. Eski örgü örneklerine Mısır mezarlarında başparmağı ayırık, kırmızı renkli yün çoraplar haliyle rastlanılmıştır.

Doğuda gelişen örücülük sanatı ürünleri ticari mal olarak Batı'ya götürülmüştür. İslam ülkelerinde yapılan renkli çorapların İspanya ve İtalya'da kabul görerek buralarda örücülük sanatını geliştirmiştir. Avrupa'da örücülükle ilgili meslek loncalarının kurulduğu belli bir eğitim tatbik ettiği, bunu geliştirmek amacıyla ülkelere seyahat edildiği belirtilmektedir.

Oyanın tarih içindeki yeri incelendiğinde oyalar ve aynı teknikte birleşen dantel işlerinin milattan önce 3000 yıllarına kadar geriye giderek Mısır, Babil, Asur kültür alanlarında görülen dokuma işleri içerisinde örneklerine rastlanılmıştır. Mısır'da 1905'te Memphis kazılarında elde edilen örneklerden bu sanatın milattan önce 2000 yılına kadar eskiye giden bir tarihe sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

İğne ile yapılan örgüler 12 yüzyılda Anadolu'dan Balkanlara buradan da İtalya aracılığıyla Avrupa'ya yayılmıştır. Oya bir bezemedir. Türklerde “ev bezendi”, Mısır'daki Memluk Türk Devleti'nde “oyu”, Kırgız Türkleri “oyuma” şeklinde adlandırılmakta idi. Tığ işlerini Araplar İspanya'ya taşımışlardır. Diğer örgü çeşitleri de Doğu Asya yoluyla Kırım üzerinden Avrupa'ya geçerek yayılmıştır (Özcan, 1997:3).

Dantel Avrupa'da 16 yüzyılda tanınmıştır. 1594 yılında Fransız Akademisinde dantel olarak sözlüğe geçmiş ve diğer diller tarafından kabul görmüştür. Bu örgülerin Avrupa'da çıkışına ve kökenine ait incelemelerde bazı örgü adlarının Ege masallarında geçtiği ve eski örneklerin balık ağları olduğu gösterilmiştir.

Anadolu'ya ait olduğu anlaşılan ve zengin çeşitleri olan iğne oyları süslemek ve süslenmek kadar Anadolu'da bilinen anlam ve mesajlar ifade eden bir sanattır. Oylar dekoratif dokuma sanatları arasında örme tekniği ile yapılan sanattır. Yabancı kaynaklarda oya türüne ait bir örgü çeşidine rastlanılmamış, doğu ve batı ülkeleri dillerinde oya karşılığı bir sözcük bulunmamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin her döneminde saray ve dışarıda geleneksel örgü ve oylara önem verilmektedir. Günümüze kadar ulaşan oylar geçmişteki malzeme ve estetikten uzaklaştığı da yapılan örneklerle göze çarpmaktadır (Çevik, 2010:16).

Eski iğne oyası örneklerinden Anadolu'da 18 yüzyılda bu sanatın zirvede bulunduğunu söylemek icap eder. 19 yüzyılda Batı hayranlığının getirdiği taklitçiliğin olumsuz etkisi iğne oyasını da etkileyerek bu sanatın önemini azalttı (Onuk, 1988:7).

2.2. Tanımlar

Boncuk Oyası: Adını yapımında kullanılan boncuktan almış olan bu oyanın ana malzemesi boncuk ve ipliktir. Boncuk dışında metal ve plastik pul, serum hortumu gibi malzemelerde kullanılmaktadır. Araç olarak tığ, iğne, firkete ve mekik kullanılmaktadır (Şenol, 2003:8).

Firkete Oya: Firkete oyları; “U” şeklinde iki ucu açık metal şişten oluşmuş firketenin iki tarafına geçirilen ipliklerin orta kısmından tığ aracılığı ile örülmesi ile oluşan örgülerdir.

İğne oyası: İğne oyası, yazma, mendil ve çeşitli eşya üzerine ince ipliklerle yapılan veya yapıldıktan sonra dikilen, iğne ile düğüm atılarak oluşturulan düğüm sanatıdır (Özbaşı, 1997:126).

Oya: Oylar süslemek ve süslenmek ihtiyacıyla yapılan ve tekniği örgü olan bir sanattır (Özbel, 1945:4). Tığ, iğne, mekik, firkete gibi araçlarla örgü teknikleri kullanılarak yapılan, süsleme ve kenar temizleme amacıyla üretilen bir çeşit danteldir.

Mekik Oyası: Belli uzunlukta bir ipliğe işlenmek istenen motifin şekli verilerek mekikteki ipliklerin halkalanmasıyla oluşturulan örgülerdir (Özbel, 1945:5).

İplik: Oya örülürken ipek, naylon, floş ve pamuk ipliğinden kullanılır.

Kumaş: Oya mutlaka bir kumaşı süslemek onu daha cazip göstermek üzere işlenir. Kumaşlar tülent, yazma, şifon gibi ince kumaşlardır.

Makas: Oya ipliğini kesmek için oya makası da denilen küçük makas kullanılır.

İğne: İplikte birlikte iğne oyasının örülmesine yardımcı olur. Oya için ince küçük delikli iğne tercih edilir.

Tığ: Çeşitli numaralarda tığlar kullanılır. Tığ, çelik, plastik, alüminyum, tahta ve benzeri materyallerden yapılan bir ucu düz, diğer ucu kancalı olan araçtır (Akpınarlı ve diğerleri, 2008:164).

Boncuk: Renkli kristal boncuk, boru boncuk, inci boncuk vb. kullanılır.

Pul: Renkli plastik daire şeklinde pul çeşitleri ve payetler kullanılır.

Mekik: kemik, fildişi, plastik ve gümüş gibi malzemelerden yapılmaktadır. 1-2 cm eninde, 6-7 cm uzunluğundadır orta kısmında ise iplik sarılacak bir düzenek bulunmaktadır (Aydın ve Gürsoy, 2008:15).

2.3. Oyların Gruplandırılması

Oyların; işlendikleri gereçlere ve işleme tekniğine göre çeşitleri bulunmaktadır.

İğne oyları: Malzemesi genellikle ipek olur. Küçük iğnelerle düğümlenmek suretiyle işlenir. Düğümler sıkışıkça örgü gözleri de küçülür. Bu gözler üçgen, dörtgen, eşkenar dörtgen biçimlerinde ortaya çıkar.

Tığ oyları: Ekseri pamuk ipliği kullanılır. Tığlarla zincirlenerek örülür. Bu zincirler işlenecek şeklin biçimine göre bazen saç halinde birbirine eklenerek istenilen motif meydana getirilir. İğne oylarına göre görselliği azdır.

Mekik oyları: Malzemeleri tığ oya ile aynıdır. Belli uzunlukta bir ipliğe işlenmek istenen bir motifin şekli verilerek mekikteki iplikler halkalanarak işlenir. İğne oylarından daha kolay, tığ oylarına göre daha zordur. İğne ve tığ oyları kadar çeşitli değildir.

Firkete oyları: Malzemesi pamuk ipliğidir. Bir firketenin iki sapına iplikler geçirilerek tığ ile orta kısmından birbirlerine bağlanarak işlenir. Firketenin enine gere meydana gelen bu örgülerin kenarlarına tırtıl, boncuk veya pul geçirilir. Örgüye geçirilecek kısmın ayrıca zincirlenmesi gerekmektedir.

Koza oyları: Koza parçaları ile yapılır. Oyanın esas motifleri şekillerine göre kozalarla kurulur.

Yün oyları: Yün ve pamuk ipliğinden koza oyları gibi oyanın bir kısmı iğne veya tığ ile işlenir. Yünlerden yapılmış motifler iğne veya tığ ile işlenmiş kısma takılarak meydana getirilir. Yünlere motiflerine göre istenilen şeklin verilmesi için zıncı, kiret gibi yapıştırıcı bir sıvı ile ıslatılarak parmaklar arasında ezilerek istenilen şekil verilir. Bir çeşit Keçecilğe benzer. Motiflerin bazı bölgeleri boyanır.

Mum oyları: Koza ve yün oylarının aynıdır. Motiflerin renkli mumlarla yapılmış olması yönüyle onlardan ayrılır.

Boncuk oylar İpek iplikle çeşitli renkte boncuklarla yapılan oya türüdür. Tığ ve iğne ile yapılan oyların uçlarına çeşitli renkte boncukların geçirilmesi suretiyle yapılır. İnci kullanıldığı da olur.

Dokuma oyları: İnce şerit halindedir. Atkı ve çözgüsü olduğu için bu ismi taşımaktadır. İsminden başka oya ile ilgisi yoktur (Öğüt, 1973:55).

Anadolu’da kadın başlıkları oldukça çeşitli, canlı ve anlamlıdır. Başa takılan el yapısı bin bir çiçek şekli oylar farklı anlamlar taşır. Genç kız, nişanlı kız, yeni gelin, evli kadın, umutsuzluğu, aşkı gibi başına taktığı çiçeklerle ifade eder. Örneğin sümbül çiçeği aşkın ve mutluluğun simgesidir. Karanfil çiçeği oyası evli kadını simgeler. Eşi gurbete giden kadın yaban gülü oyasını kullanır. Çocuğu olan kadınlar yeşil dal yaprağı oyasını takar (Tezcan, 1983:263).

Akrabalık kan yoluyla, evlenme yoluyla ya da evlat edinme şeklinde üç türlü gerçekleşmektedir. Örnek ve motif adlarına konu olan akrabalıklar daha çok evlenme yoluyla oluşan akrabalık ilişkileri üzerine kurulmuştur. Verilmek istenilen mesajın doğrudan dile getirilemediği durumlarda örnekler ve motifler ve renkler dile gelmiştir. Sümbül umudun, aşkın ve bereketin sembolüdür. Genç kız âşık ise mor sümbüllü, nişanlı ise pembe sümbüllü yazmayı takarak niyetini belli etmektedir. Karanfil genç gelinlerin ve kadınların çiçeğidir. Sarı karanfil hasret, özlem ve üzüntüyü dile getirmektedir. Gül oyası gelin başı süslemek için kullanılır. Biber oyası kocasıyla arası bozuk olan gelinin oyasıdır. Nişanlı kız kayınvalidesine çayır çimen oyası göndermişse ilişkilerin iyi olduğunu, yemenisinin kenarını nazar taşı oya motifi süslüyorsa aralarındaki soğukluğun ömür boyu süreceğini ima etmektedir. Erkek tarafından geline pembe çardak güllü yazma gönderilirse onun baş tacı olduğunu belirtmektedir (Kahveci ve Bahsisoglu, 2001:128). Gelinin nikâhtan sonra eltisine hediye ettiği “aramız çiçek gibi olsun” temennisini taşıyan “kütüle oyası” bugün de Adana ve çevresi ile özdeşleşmiştir.

Bazı örnek ve motifler bazı yörelerle özdeşleşirken bazıları ise Anadolu’nun birçok yöresine yayılmıştır. Renkler, motifler örnekler değişse de bazı ortak değerler hepsinde göze çarpar. Örneğin “aslanagzı oyası” Bolu ile, “sultan tacı” Ankara ile, “çarkıfelek oyası” Tokat ile özdeşleşerek varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. “Sarmaşık” ve “gül” oyları Nallıhan yöresinin, uzun ömür temennisini taşıyan “çınar yaprağı oyası” ise Mudurnu’nun nişanesi olmuştur. Türkan Şoray kirpiği, tren yolu, subay sırması gibi bazı örnekler ise Anadolu’nun her tarafında görülmektedir. “İki gelin bir kaynana” Elazığ yöresi iğne oylarındandır. İki çiçek motifi arasına yerleştirilmiş bir dağ motifinden oluşmuş bir örnektir.

“Kız kundakta çeyiz sandıkta” atasözünde olduğu gibi çocuğun doğumu ile başlayan çeyiz hazırlama süreci oldukça uzun bir süreçtir. Çünkü çeyiz sadece evlenecek gençler için değil aynı zamanda evlenecek çiftlerin akrabaları, hatta düğüne gelen ve değerli takı takan eş dost için de hazırlanmaktadır. Akrabalık derecesine göre hazırlanan bohçalar şekillenmektedir. Kaynana, kayınpeder bohçaları diğer aile üyelerine göre daha kabarık olmaktadır. Gelin tarafı ile birlikte damat tarafı da hediye bohçalar hazırlamakta,

böylece akrabalık pekiştirilmeye, büyüklere olan saygı ve sevgi gösterilmeye çalışılmaktadır (Erdoğan, 2020:199).

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Malatya-Arapgir Yöresinde Yapıla Gelmiş Oyaların İncelenmesi (Örgenin Oyaya Yansıması)

Dekoratif el sanatlarından olan oyacılık sanatı, geçmişin renklerini, tekniğini kullanılan malzemeler, araçlar ve gereçler değişmesine rağmen gelenekselliğini günümüze kadar taşımaktadır. Oyalar, süslenmek ve süslemek amacıyla yapılan el emeği göz nuru eserlerdir. Aynı zamanda halk arasında mesaj verdiği de bilinirdi anlam yüklenmesi de önemliydi. Şimdilerde mesaj anlamları bilinmeden süsleyici fonksiyonu devam eden el sanatı Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yapılmakta olan oyalar Türk kadınının ince zevkini, duygular ve düşüncelerini, sevgilerini, özlemlerini anlatmaktadırlar.

Oyalar günümüzde çeyiz hazırlama, çeyiz serme, hediye verme vb. adetlerle güncelliğini korumaktadır. Her genç kızın küçük yaşlarda başlayarak öğrenip yaptığı oyalar. Günümüzdeki genç nesillerin sıkılıp öğrenmedikleri el sanatı haline dönüşmüştür.

Çeyizleri renklendiren ve gözleri kamaştıran oyaların çeyizde çok sayıda bulunmasına özen gösterilir. Örneğin, bir çeyizde yirmi beş ile elli sayı kadar oyalanmış baş örtüleri bulunmalıdır. Oyaların kaynağı Anadolu kadın ve genç kızlarımızın sandıklarıdır. Oya örneklerini araştırırken her evde birçok örnek bulunduğundan araştırma esnasında numune bulmada zorluk yaşanmamıştır. Bu oyaları yapan ellerin son nesilleri 90'lı yılların anneleridir. İkibinli yılların genç kızlarının çoğunluğu oya sanatını bilmemektedir.

Elimizde bulunan örneklerin kıymetini bilmek, gelecek nesillere de aktarmak bizim görevimiz olsa gerek. Bu el sanatı aslında bir ekonomik potansiyelin varlığını yansıtmaya açısından önemlidir. Günümüze kadar örneklerine yenilerinin eklenerek gelmesi, gündemdeki malzeme ve teknik bu geleneksel el sanatları içinde rahatlıkla yeni örnekler oluşturmada etkindir. Dikkat edilmesi gereken konu eski örneklerin kurumlarca tespit edilip titizlikle korunmasıdır.

3.2. Oyaların Motifleri (Örge)

Oyalara canlılık, ahenk ve estetik katan motifleridir. Motif oyunun en küçük örgesi olarak bilinirken, fikir alındığı kaynaklar da vardır.

1. Bitkiler: Oya motifleri yapraklardan, çiçeklerden, ağaçlardan, meyve ve sebzelerden aynen kopya edilebildiği gibi stilize de edilir. Bazıları, gül, karanfil, lale, gelincik, nergis, hanımeli, dut, biber, menekşe, papatya, zambak, mie gibi olabilir.

2. Doğa: Tabiatın alınan motifler görülür. Dağlar, kayalar, tepeler, akar sular, kesme taşlar gibi modellere rastlanır.

3. İnsan Figürü; Halı kilim gibi el sanatlarında insan motifi daha çok görülür. Oya sanatında azda olsa rastlanır. El, göz, göbek, mektepli kızlar gibi örnekler vardır.

4. Geometrik Şekiller: Oya motifi içinde yer alan geometrik şekiller göze hitap eder. Ana motifleri kurtaran öne çıkmasını sağlayan yardımcı motiflerdir. Bazen de esas motif olarak görünür. Küçük üçgen, büyük üçgen, oval gibi şekiller kullanılır.

5. Sembolik Motif: Soyut çeşitli işaret ve sembollerdir.

6. Hayvan Motifi: Motiflerde hayvan figürleri görmek mümkündür. Bazen hayvan vücutlarının bir kısmı motiflere aksettirilir. Horoz ibiği, kuş dili, kelebek, uğur böceği, tavşan kulağı, kuş ayağı, kuş gözü, ördek ayağı, arı, sinek kanadı vb. gibi (Özbel, 1954:5).

3.3. Oyaların Uygulanma Metotları

1. Şerit üzerine: Hazır şeritlerin ya da kalın ipliklerin üzerine işlenir. Bunun avantajı oyunun istenilen herhangi yere montaj edilebilmesidir.

2. Zincir üzerine: Kalın floş iplik ya da ince floş iplikten 4 -5 metre zincir çekilir. Zincirin üzerine motifler örülür. İstenilen yere dikilir.

3. Kumaş kenarına: Kumaş kullanılacak yere göre seçilmiş olup yazma, eşarp, şal, tülbent veya oda takımı örtüsü gibi sınırlı yüzeylerin dört kenarına işlenir.

4. Kendi alanında örgü olarak: İnce şerit halinde enince (2-3 cm) istenilen uzunluklarda metrelerce örülen ve bir kumaşın kenarlarına eklenebilen biçimdedir.

3.4. İğne Oyaları (Malatya –Arapgir İlçesi)

Asırlardan bu yana sürüp gelen el uğraşları çoğu zaman ihtiyaç karşılamak için meydana getirilen günümüzde ise ihtiyaçtan ziyade insana huzur veren ve mutluluk tattıran süs unsurlarıdır. Yöremizde sayısını bilemediğimiz kadar çok örnekler mevcuttur. Oyalarımız, başımıza örtüğümüz yazma, boynumuza taktığımız fuların değerini artıran ninelerimizden buyana devam eden el hünerinin eşsiz eserleridir.

Malatya yöresinde oya motiflerinin dokuma, işleme ve diğer bezeme sanatların da olduğu gibi bitkisel, hayvansal ve geometrik şekillerin aksettirildiği görülür. Oyaların teknikleri aynı olup renk ve modelleri değişiktir. Oya süslemesi uzun yıllar önce başlayıp çeşitlenerek devam etmektedir.

Oya sanatına detaylı baktığımızda yöreye ait en yaygın oyalar içinde teknik bakımdan zor olmasına rağmen iğne oyalarıdır. Atalarımız zorluğunu belirtmek amacıyla “İğne ile kuyu kazmak” demişlerdir. Bunu tığ oyası, boncuk oyası, mekik oyası, firkete oyası izlemektedir.

İğne oyaları geçmişte ibrişim denilen tabii ipekten yapılan ipliklerle işlenmişti. Diğer bir adı da çamaşır ipeği olarak isimlendirilmektedir. İpek ipliğinin yörede üretilmediğinden günümüzde naylon, floş iplik kullanılmaktadır.

Malatya ve Arapgir Oyaların yöresel isimlerinden örnekler; karanfil, hercai menekşesi (Hercai), dut hıciği (dunun olgunlaşmamış hali), sahan kıtırığı, körpü (köprü), ilik oya, süpürge, çarkı felek, nikah sepeti, biber, kiraz, çakıl dikenli, menekşe, apartman oya, cumbullu, saray süpürgesi, gönül kilidi, arı peteği, kır papatyası, elti eltiye küstü, maydanoz oya, yıldız, saray yelpazesi, kelebek, bal tabağı, yarım çarkı felek, kazan kulpu, çift pirinç, apartman oya, dört yaprak, ekin kellesi, bademli, hükümet düğmesi, saç bağı, sinekli vb. gibi örnekler verilebilir.

Resim 1. Berber aynası iğne oyası ibrişim iplikle işlenmiş yazma. (Malatya –Arapgir 1975)

Resim 2. Yanar dönerli iğne oyası polyester iplikle işlenmiş yazma. (Malatya-Arapgir 1985)

Resim 3. Kirazlı iğne oyası fular boyun bağı (Malatya-Arapgir 1990)

Resim 4. Karanfil iğne oyası yazma (Malatya Merkez 1996)

3.5. İğne Oyasında Kullanılan Temel Teknikler

Zürafa: İğne oyasının temel düğümünü oluşturan en küçük iğne atışıdır. Kumaşla ana motif arasındaki bağlantıyı sağlar. Zürafanın tekrarı ile oya kumaş kenarınca ilerler.

İlmek: Oya iğnesi yardımıyla oyanın temel düğümü işlenirken iplik ile ilmek oluşur. Üçgen ve dörtgen ilmek görülür.

Üçgen İlmek: Üç kenarlı motiflerde görülür.

Dörtgen ilmek: Geometrik şekilde yapılan motiflerde görülür.

Köprü: Ana örgelerin arasına bırakılan boşlukları doldurmak amacıyla büyük üçgen şeklinde her örge arasına bir tane gelecek şekilde işlenir.

Filiz: Köprü motifinin en küçük ilmeği olup iki ilmekten bir filiz oluşur.

Pirinç: Filizlerin yanyana dizilmesinden pirinç motifi oluşur.

Kök: Ana örge nin temelini oluşturan üçgen şeklinde ki motifin tepe noktasına gelindiğinde ana örge nin kök motifi tamamlanmış olur.

Tohum: İpliğinin iğneye birden fazla dolanmasıyla tohum tekniğiyle oluşturulan kısımdır. Çiçek motiflerinde kullanılır.

İğne oyası yapılış tekniği: İlk olarak yapılacak motif belirlenir iplikler renklerine dikkat edilerek seçilir. Hazırlanan kumaşa iğne yardımıyla zürafa tekniğinde düğümle başlanır üzerine kök motif, pirinç, ve filiz işlenerek ana örgeye geçilir. Ara tekrarları yapılarak çok farklı modeller oluşturulur.

3.6. Mekik Oyası: Malatya Arapgir Örneği

Dekoratif el sanatlarının zarif örneklerinin bir üyesi de mekik oyasıdır. Mekik oyası tek mekikle, çift mekikle, boncuklu, boncuksuz yapılan çeşitleri vardır. İplik olarak naylon iplikler kullanılmaktadır. Önceleri iki katlı naylon iplik kullanılırken son zamanlarda üç katlı naylon ipliğe geçilmiştir. Şimdilerde floş iplikler kullanılmaktadır.

Resim 5. Üç yapraklı gözeme mekik oyası ile süslenmiş mevlit baş örtüsü. (Malatya -1980)

Yapılış tekniği: Sol elin işaret parmağıyla baş parmağına sarılan ana iplik üzerine sağ eldeki içi iplikle doldurulmuş olan mekikle ana ipliğin bir altından bir üstünden düğüm atmak suretiyle filizler bırakılarak oya modelleri çıkartılır.

Resim 6. Sekiz dilimli mekik oyası ile süslü mevlit baş örtüsü (Arapgir,1988)

Resim 7. Sıralı köprüler mekik oyası ile bezeli mevlit baş örtüsü (Arapgir,1988)

Resim 8. Cumbullu iğne oyası ile bezeli boyun aksesuarı (Arapgir,1996)

3.7. Tığ Oyaları (İplik Ve Boncuk Oyası)

Malatya -Arapgir yöresinde tığ oya çeşitleri tığ iplik oya ve tığ boncuk oya olarak iki grupta göze çarpar, Malzemeleri naylon iplik, tığ ve oya boncuklarıdır. Örme işlemi tığ aracıyla yapılır. Tığ iplik oya, sadece renkli iplik ve tığ yardımıyla örülür. Tığ numarası ipliklere göre ince tığ, kalın tığ olarak seçilir. Tığ numaraları arttıkça ince uçlu olur. Zincir çekilerek sık batma ve örümcek tekniğiyle çeşitli modeller görülür. Yazma kenarına ya da bağımsız olarak şerit halinde metrelerce örülür. Uygulanacak malzemeye dikilerek monte edilir.

Resim 9. Nar çiçeği motifli iplik tığ oyası yazma (Malatya, 2001)

Resim 10. Kır çiçekleri motifli iplik tığ oyası yazma

Tığ boncuk oya, Çeşitli, boru boncuk, kristal boncuk, yuvarlak boncuk, pul, payet, serum hotumu vb. malzemeden uygulanan oyalar göze çarpar. Kullanılacak ipliğe yeteri kadar boncuk geçirilerek örülür. Modeller değişik tasarımlarla çoğalır, doğadan esinlenilir ya da önceki yapılmış modeller elden ele dolaşarak devam ettirilir.

Resim 11. Ayçiçeği motifli iplik tığ oyası yazma

Eskiden iğne oyaları yazmanın iki karşılıklı kıyısına, tığ oyaları dört kenara uygulanırdı.

3.8. Firkete Oyaları

Firkete oyalar, bir firketenin iki tarafına geçirilen ipliklerin orta kısmından tığ aracılığı ile firketenin etrafına döndürülerek örülmesi sonucu oluşturulan oyalaradır.

Resim 12. Yelpaze motifli firkete oyası yazma (ARAPGİR 1990)

3.9. Oyaların Uygulandığı Kullanım Alanları

Giysilerde ki aksesuarlarda, sehpa takımlarında, başörtüsünde birçok geniş kullanım yerleri vardır.

Mevlüt örtüsü: Gelenek olarak her genç kızın çeyizinde üç dört tane örneklerinin en ağır ve büyük olanından işlenir. Örtünün büyüklüğü 90x125 cm olup üç kenarının işlenmesine dikkat edilir dördüncü kenar boş bırakılır kullanım açısından ve işçilik bakımından böyle yapılır.

Namaz Tülbenti: Beyaz renkli pamuklu tülbentler tecih edilir, 90x125 cm ebatlarında mevlüt örtüsüne nazaran daha basit oyalar dikilir. Çünkü mekik oyaları elde şerit biçiminde metrelerce örülüp kullanılacak örtülerin kenarlarına dikilerek eklenir.

Nar çiçeği motifli iplik tığ oyası yazma (Malatya, 2001)

Yazma: 90x90 cm ölçülerinde pamuklu, polyester renkli motifli baş örtülerinin genel adı.

Tülbent: Beyaz renkli pamuklu tülbentler 90X90 veya 100X100 ebatlarında kare şeklinde dört kenarı oyalanır. Mekik ,iplik ,boncuk ve firkete oyalari şeritler halinde örölüp kullanılacak yere monte edilir. İğne oyası ise kullanılacak yerin üzerinde işlenir. Nadiren zincir üzerine yapılanları vardır.

Fular: 35 x90 cm büyüklüğünde şifon ,ipek vb kumaşlara oyalari herhangı birinden 35 cm'lik uçlara oya işlenir.

Günümüzde oyalardan çeşitli takı tasarımları da yapılmaktadır.

3.10. Karışık Oya Örnekleri: Malatya ve Arapgir İlçesi

Resim 13. Hercai menkşe motifli iğne oyası tülbent (Malatya 1996)

Resim14. Dört Yapraklı Zambak motifli tığ oyası yazma. (Arapgir.1998)

Resim 15. Yarım Yıldız motifli iğne oyası (Malatya merkez 1998)

Resim 16. Elti eltiye küstü motifi iğne oyası yazma (Arapgir.1998)

Resim17. Kabak Çiçeği motifi iğne oyası (Malatya merkez .1999)

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Geleneksel el sanatları örneklerinden oyalarımız, biçim, renk ve çeşitleri açısından önem taşımaktadır. Daha önceleri ipek ibrişimle yapılan oya motifleri yerine sentetik iplikler ve diğer malzemeler eklenerek günümüze kadar gelmiştir. Motifin çeşidi rengi kullanılacak yere göre değişiklik gösterir.

Araştırma yaptığımız Malatya-Arapgir yöresinde oya yapanların genellikle 35-45 yaş aralığındaki bayanların el emeği olduğunu görmekteyiz. Oya sanatı ve diğer el sanatlarımız konularında araştırmaya değer nitelikte kültür mirasımızdır. Ancak bu gibi araştırmalarla gelecek nesillerimize sanatlarımızı ulaştırabileceğimize inanmaktayız.

KAYNAKÇA

- Akpınarlı, F. Yalçinkaya, T. ve Diğerleri (2008). Çankırı El Sanatları, *G.Ü.BAP.Yayını No:1*, Ankara, s:164
- Aydın, S. ve Gürsoy, H. (2008). Beypazarı Mekik Oyları, *Gazi Üniversitesi El sanatlarını Araştırma ve Uygulama Merkezi*, I Ulusal El Sanatları Sempozyumu, 24-26 Nisan Ankara, s: 15-16
- Çevik, D. (Ed.) (2010). İğne Oyları, Point Lace, *Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, Ankara, s:16-18
- Erdoğan, S. (2020). Anadolu Ağzlarındaki Oya Adları Üzerine Bir Tasnif Denemesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 101, Şubat 2020, s:199-214
- Kahveci, M. ve Bahsisoğlu A. (Editors) (2001). Türk Oyları Kataloğu. *Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları No:272*, Cilt 1, Sistem Ofset Ankara– January 1, s:128
- Onuk, T. (1988). İğne Oyları Çeşitleri ve İşleme Yöntemleri, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları* Ankara s:7.

- Onuk, T. (2005). Osmanlı'dan Günümüze Oyalar, Oya Culture Since The Ottomans, *Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları:331, Bilimsel Araştırmalar Dizisi:10*, Ankara.
- Öğüt, G. (1973). Oyacılık Sanatı ve Kütahya Oyaları, *Türk Etnografya Dergisi*, sayı:13 Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, s:55-56
- Özbaşı, T. Ülger N. Kurt G. ve Toktaş P. (2009). Anadolu Üniversitesi Halkbilim Araştırmaları Merkezi Koleksiyonundan El Sanatları Örnekleri II Dokumalar ve Örgüler, *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Eskişehir, s:1-4.
- Özbel, K. (1954). El Sanatları II: Oya ve Oya Çeşitler, *CHP Halkevleri Bürosu, Kılavuz Kitaplar:X, Ulus Basımevi*, İkinci Baskı, Ankara, s:5-10
- Özcan, F.(1997). Nallıhan Yöresinde İğne Oyacılığı, *Kültür Bakanlığı Yayınları:1961*, Ankara.
- Sürür, A. (1984). Oyaların Dekoratif Değeri Türk Dokuma Sanatından Örnekler. *Ak Yayınları*, İstanbul, s:22
- Şenol, S. (2003). Balıkesir Boncuk Oyaları. *Güngör Matbaacılık*, İstanbul
- Tezcan, M. (1983). Giyim Olgusuna Sosyo Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, cilt 16, s:263.